

Miloš HOŘEJŠ

Nacistická germanizační a osidlovací politika v Protektorátu Čechy a Morava

Praha, Karolinum 2023, 431 s., ISBN 978-80-246-5502-4.

Nacistická představa životního prostoru (*Lebensraum*) pro německý národ zahrnovala i české země, které se měly v budoucnu stát územím plně germanizovaným (tj. osídleným pouze Němci). Toho mělo být dosaženo dlouhodobou aplikací různých metod, které můžeme označit za kombinaci genocidních a etnocidních přístupů. Vedle odstranění části Čechů (ať už jejich přesídlením, či fyzickou likvidací) byla plánována asimilace části zbývajících, která měla být doplněna a podpořena masivní německou imigrací, přičemž nově příchozí Němci měli být usazováni v nemoovitostech zabavených různými způsoby dosavadnímu místnímu obyvatelstvu. Fakt, že se dané plány díky včasné vojenské porážce nacistického Německa podařilo realizovat jen z malé části, nijak nesnižuje jejich závažnost, protože jejich úplná realizace by znamenala nejen násilnou smrt statisíců nevinných lidí, ale také zánik českého národa.

Nastíněná nacistická germanizační politika je z celku pochopitelných důvodů fenoménem, kterému se po skončení druhé světové války věnovalo velké množství českých i zahraničních historiků. Z nich je nutné zmínit alespoň marxistického autora Václava Krále¹ či nestora výzkumu nacistického režimu v českých zemích Detlefa Brandese.² Žádná z dosud publikovaných historiografických prací ovšem daný tematický okruh nevyčerpala zcela, a to mimo jiné proto, že se často primárně soustředily na různá nacistická memoranda vytyčující germanizační cíle a méně již na jejich aplikaci do každodenní praxe, která se oproti jejich původnímu znění do určité míry lišila. Jednou z doposud spíše opomíjených stránek pak zůstávala i pozemková a osidlovací politika, a to přesto, že hrála v germanizačních plánech zásadní roli, neboť (slovy Adolfa Hitlera) „*germanizovat je možné pouze půdu* [a nikoliv obyvatelstvo]“.³ Na její historiografický výzkum na (v mnoha ohledech specifickém) území Protektorátu se proto rozhodl zaměřit historik Miloš Hořejš,

1 Viz např. Václav KRÁL – Karel FREMUND (eds.), *Chtěli nás vyhubit. Dokumenty o nacistické vyblazovací a germanizační politice v českých zemích v letech druhé světové války*, Praha 1961.

2 Detlef BRANDES, *Germanizovat a vysídlit. Nacistická národnostní politika v českých zemích*, Praha 2015.

3 V originále „*Man kann nur Boden germanisieren*“. Citováno podle Andreas WIRSCHING, „*Man kann nur Boden germanisieren*“. *Eine neue Quelle zu Hitlers Rede vor den Spitzen der Reichswehr am 3. Februar 1933*, Vierteljahrhefte für Zeitgeschichte 49, 2001, č. 3, s. 517–550, zde s. 526.

kteřý v současnosti působí jako vedoucí odboru vědy a výzkumu Národního technického muzea v Praze. Hořejš, který se vedle nacistického režimu dlouhodobě badatelsky věnuje i řadě dalších témat (např. životu aristokracie na přelomu 19. a 20. století), má za sebou již množství publikačních výstupů, z nichž je vhodné zmínit alespoň monografii o nacistickém urbanismu v Praze.⁴ Tématem nacistické germanizační a osidlovací politiky se zabýval ve své disertační práci úspěšně obhájené roku 2018, která byla v upravené podobě vydána tiskem v recenzované monografii.

Autor si látku rozdělil na šest nestejně dlouhých částí, které jsou (až na dvě výjimky) dále členěny na množství jednotlivých kapitol a podkapitol. Jako první část je číslována již úvodní stať, která však bohužel plnohodnotným úvodem není. Zahrnuje sice rozsáhlý rozbor dosavadního historiografického výzkumu a pramenové základny k danému tématu, abscentuje v ní však hlubší nastínění kladených badatelských otázek a metodologických přístupů.

Vlastním pilířem knihy jsou až následující čtyři části. První z nich (tedy z hlediska číslování v knize část druhá) je obecnějšího charakteru a na základě rešerše již publikované historiografické literatury uvádí čtenáře do širšího kontextu dané problematiky. Autor v ní totiž představuje kořeny nacistické národnostní a osidlovací politiky, tedy jak nacionalistické a rasistické fundamenty nacistické ideologie, tak i germanizační memoranda a plány, jejichž uskutečněním by došlo k naplnění ideologických premis.

Po velice stručné třetí části, která je exkurzem do situace v těch oblastech českých zemí, které nebyly začleněny do protektorátu, se již autor dostává k dění v tomto pseudostátním útvaru, a to počínaje čtvrtou částí, která je souhrnnou analýzou subjektů, které zde do germanizační a osidlovací politiky zasahovaly. Vedle přehledu okupačních úřadů a nejrůznějších nacistických institucí se Hořejš věnuje i zhodnocení jejich činnosti a rozboru kompetenčních sporů, které mezi nimi v některých případech zuřily. Ukazuje rovněž, že jejich rozsáhlá agenda měla být v rámci možností co nejlépe utajena před českým obyvatelstvem (kdo by si například pomyslel, že se pod nevinným názvem *Českomoravská zemědělská společnost* skrývá organizace, jejímž cílem jsou konfiskace českých a židovských statků pro účely německé kolonizace?).

Obsahově nejhodnotnější část, pátá v pořadí, tvoří jádro knihy, čemuž odpovídá i její rozsah, který tvoří přibližně polovinu publikace. Předmětem zájmu se

4 Miloš HOŘEJŠ, *Protektorátní Praha jako německé město. Nacistický urbanismus a Plánovací komise pro hlavní město Prahu*, Praha 2013.

zde stává samotná realizace pozemkové a osidlovací politiky. V jejím rámci nacisté různými způsoby zabavovali půdu (a další nemovitosti) neněmeckých (především českých a židovských) obyvatel protektorátu, aby na ní buď okamžitě, nebo v budoucnu usídlili nově příchozí Němce. Autor podrobně analyzuje v čase proměnlivý průběh konfiskací i způsoby, jakými se proti ní její dosavadní majitelé (např. čeští šlechtici) snažili bránit. Ukazuje přitom, že nacisté při konfiskacích postupovali sice na jednu stranu poněkud chaoticky, současně však velice promyšleně, což se projevovalo i tím, že se jejich skutečný účel snažili různými způsoby maskovat (zabavování půdy odůvodňovali např. zřizováním vojenských prostorů či údajnou hospodářskou nevykonností dosavadních majitelů). Hořejš se rovněž podrobně věnuje i následnému osidlovacímu procesu, během něžž byli v protektorátu usazováni Němci, a to nejen z Německa či z pohraničí českých zemí, ale především z jihovýchodní Evropy a ze severní Itálie. Všimá si i jejich pohledu na celou situaci, přičemž dokládá, že ve většině případů nešlo o přesvědčené nacisty, kteří by chtěli germanizovat české území, ale že se jednalo především o bezbranné lidi podvedené nacistickou propagandou, kteří se často styděli za to, že byli usazeni na půdě „ukradené Čechům“. Do budoucna by bylo jistě přínosné se blíže zaměřit i na pohled z opačné strany (Čechů na německé imigranty), který je v knize spíše upozádněn.

Po závěrečné stati (očíslované jako šestá část publikace), která vhodným způsobem sumarizuje nejdůležitější zjištění práce, následuje několik příloh. Vedle anglického shrnutí jde o seznam zkratk (který je bohužel nekompletní), seznam tabulek a schémat a nakonec o seznam použitých pramenů a literatury (který rovněž není úplný – nejen že v něm nejsou uvedeny všechny použité publikace, ale zcela v něm absentuje jakákoliv zmínka o rozhovorech s pamětníky a o internetových zdrojích, na které se text knihy místy odvolává). Poslední zmíněný seznam je problematický i v jiném ohledu – autor v něm totiž dobové publikace, jichž využívá jako pramene, z neznámých důvodů řadí mezi literaturu.

Text knihy je oživen velkým množstvím informačně hodnotných tabulek, map, schémat, reprodukcí pramenů a především fotografií. Těch je vzhledem k charakteru práce (která se nijak nesnaží podbízet laickému čtenáři) až překvapivě velké množství, jsou to ovšem bez výjimky fotografie, které s textem vhodně korespondují, a proto jejich přítomnost považuji za jeden z kladů celé práce. Fotografie mimochodem dokazují i autorův badatelský zápal pro dané téma, neboť mezi nimi nalezneme rovněž snímky, které se autorovi podařilo shromáždit sběratelskou činností (např. historické pohlednice zámků zmiňovaných v textu), či foto-

grafie, které pořídil on sám (např. snímky některých staveb, kterých se německá kolonizace týkala).

Zásadním kladem recenzované monografie je v první řadě širší pramenné základny, z níž vychází. Je patrné, že autor heuristice věnoval léta intenzivní práce, o čemž svědčí nejen seznam osmnácti archivů v České republice a Německu, v nichž bádá, ale i pestrá škála dalších využitých pramenů. Hořejš se nespokojil s pouhým pohledem „shora“, který umožňují především některé prameny úřední proveniencce, ale systematicky vyhledával i prameny umožňující danou problematiku vnímat z pohledu opačného, z nichž je vhodné zmínit alespoň množství obecních kronik či (byť poměrně okrajově využitě) rozhovory s českými pamětníky, získané metodou orální historie. Z hlediska jeho práce s prameny je pak nutné ocenit příkladný způsob jejich kritiky a interpretace. Nalezeme ovšem i výjimky, kdy autor naopak prameny nezasazuje do náležitého kontextu a interpretuje je mylně. Příkladem budiž poznámka 227 na s. 72, ve které Hořejš bez jakéhokoliv věcného podkladu uvádí, že je možné odvodit postoje Sudetoněmecké strany k majetkům šlechty a církví ze spisku Rudolfa Junga z roku 1919, přestože jde o dokument publikovaný mnoho let před vznikem dané strany a navíc od muže, který nikdy nebyl jejím členem a ani k ní nikdy neměl jednoznačně pozitivní vztah.

Podobnou pečlivost a erudici jako při práci s prameny Hořejš vynaložil i v případě bibliografického heuristického výzkumu, což je oblast, ve které bych rád ocenil především jeho práci s drobnými regionálními pracemi, ze kterých často vychází při sledování osudů jednotlivých staveb či osob. Těch ve své monografii zmiňuje velké množství, aniž by se však utápěl ve zdánlivě zajímavých detailech, které jsou však pro dané téma bezpředmětné. Ani v případě práce s literaturou se však Hořejš zcela nevyhnul jistým nedostatkům (které jsou však vzhledem k rozsahu knihy pochopitelné). Jde především o fakt, že (zejména v úvodních kapitolách) je jeho výklad místy poněkud zavádějící, což je dáno tím, že vychází z již částečně překonané literatury publikované před rokem 1989, aniž by reflektoval novější historiografické výzkumy (tak je tomu především při rozboru dokumentu známého jako *Grundplanung O. A.* na s. 45–47).⁵

K recenzované monografii není možné přednést větší množství závažnějších výhrad. Výtkou, kterou ovšem není možné opominout, je množství formálních nedostatků, které by mohla odstranit pečlivější závěrečná redakční práce. Jde jak

5 Z novějších prací k tomuto dokumentu viz např. autorem nezmiňovanou studii Zdeněk ŠAMBERGER, *Dokument Grundplanung O. A.*, in: Václav Kural a kol. (eds.), „Sudety“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem 2002, s. 455–498.

o gramatické chyby, tak o překlepy, vynechaná slova apod. Tyto nedostatky se objevují nejen v českém textu, ale především v německých výrazech a názvech, které mimochodem autor místy překládá poněkud nestandardně (např. na s. 84 je název organizace *Deutsche Gesellschaft für Familienkunde und Eugenik* přeložen jako *Německá společnost pro rodinnou nauku a rodinu*). Podobně překládá některé pojmy poněkud nekonzistentně, což se týká mimo jiné termínu *Oberlandrat*, o kterém na s. 119 uvádí, že se přiklání k používání počestěného výrazu *oberlandrát* místo překladu *vrchní zemský rada* – přestože na následujících stranách obě varianty opakovaně zcela libovolně kombinuje. Další drobné nedostatky se pak objevují i u formální správnosti citačních odkazů, kde se můžeme setkat např. s nezkracováním opakovaných citací, nebo s neuváděním dat nahlížení při odkazování se na internetové zdroje.

Celkově je možné říci, že v knize *Nacistická germanizační a osidlovací politika v Protektorátu Čechy a Morava* se autorovi podařilo úspěšně naplnit uložené výzkumné cíle (byť je čtenáři v úvodu prakticky nepředstavuje). Monografie na základě bohaté pramenné i biografické heuristické základny kvalitním způsobem analyzuje a interpretuje nacistickou germanizační a osidlovací politiku v protektorátu, čímž vkládá další střípek do mozaiky historického poznání o fungování nacistického režimu v českých zemích. Její hodnotu však mírně snižují drobné nedostatky, u kterých se sotva lze ubránit dojmu, zda za nimi nestojí přílišný spěch v závěrečné fázi dokončování celé práce.

Václav Daněk

Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons – Uved'te původ – Neužívejte komerčně – Nepracovávávejte 4.0 Mezinárodní. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs>.

